

Eixugar les llàgrimes d'*A la recerca del temps perdut*: una experiència de traducció

Valèria Gaillard Francesch

Traductora

valeriagaillard@hotmail.com

Resum

Quin és el paper que té la traducció a l'hora de mantenir viu el patrimoni literari universal? Aquest article reflexiona sobre per què cal no només traduir els clàssics, sinó també retraduir-los. Què poden aportar aquestes traduccions al panorama literari i quin diàleg poden establir amb la contemporaneïtat són altres preguntes sobre les quals l'article incideix. D'altra banda, planteja la relació que una traducció estableix amb les anteriors partint del cas concret d'*A la recerca del temps perdut* de Marcel Proust, que disposa d'una sèrie de traduccions al català des del principi del segle XX, la majoria parcials i alguna del conjunt de la sèrie.

Paraules clau: retraducció; clàssics; contemporaneïtat; hermenèutica; Proust; divulgació; xarxes socials

Abstract. *Wiping the tears of À la Recherche du temps perdu: A Translation Experience*

Which role translation does play in keeping the universal literary heritage alive? This paper summarizes my speech in the IX Jornades Arbonès of Translation and Literature celebrated on the 14th and 15th October 2020 and brings about the need to translate the classics and also retranslate them regularly. The paper also considers the contribution of these retranslations to the literary scene and the dialogue they establish with the contemporaneity. On the other hand, this article analyses Marcel Proust's *In search of lost time*'s several translations to Catalan and meditates about how can we bring closer classics to the readers.

Keywords: retranslation; classics; contemporaneity; hermeneutic; Proust; disclosure; social media

Traduir és habitar una casa. A diferència d'una simple lectura, quan tradueixes has de romandre força temps pels passadissos de l'escriptura, recórrer les habitacions, remenar les calaixeres. Té un punt de *voyeur*: cal comprovar com està feta l'estructura, desvelar-ne els «vicis ocults» —que diria ara un agent immobiliari—, flairar la cuina i comprovar si el piano polsegós desafina gaire. Però també és habitar en el sentit d'obrir les finestres i deixar que entri l'aire fresc en un

espai altrament resclosit. En poques paraules: traduir és insuflar vida a un relat. Jacques Derrida afirmava que les obres «ploraven» perquè les traduïssin. A *Towers of Babel*¹ estableix una «primera llei»: «Cal traduir, perquè de la traducció en depèn la supervivència de l'obra». Això es veu clar en el cas dels clàssics, que s'assemblen als vells temples on ningú gosa entrar perquè la imponent façana espanta qualsevol o el fris reproduïx unes figures avui mudes. En aquest sentit, el traductor té la tasca de fer reviure aquell edifici immortal, tornar-li la brillantor dels temps passats i obrir les portes de bat a bat perquè la sang hi torni a bategar.

Tots sabem que cada època projecta una mirada a una obra determinada, de la mateixa manera que se'n destaca una o altra de tot el magma de títols i autors segons els interessos i sensibilitats d'un moment històric determinat. El traductor d'ara es fixarà en detalls que el traductor d'altres temps no ha vist o no ha considerat rellevants. Per més fidels que vulguem ser, lleials a l'esperit d'una obra, traduir no deixa de ser interpretar, i el treball hermenèutic no té fi perquè es desenvolupa en el temps i està vinculat a una societat. Seguint els estructuralistes, s'estableix una relació entre el lector i l'obra que fa que aquesta es renovi constantment. Així, l'obra ja no és tancada i donada per sempre, sinó que es va transformant a mesura que els traductors hi projecten la seva mirada. Alhora, la llengua és un sistema de signes en moviment, un medi que configura l'experiència humana i evoluciona perquè és viva. Aquesta visió legítima la necessitat de fer periòdicament noves traduccions que acostin als lectors els clàssics que configuren la tradició literària. És a dir, que cal retraduir perquè la llengua no sigui en cap cas un obstacle per accedir-hi. A ningú se li escapa que les paraules envelleixen, el sentit s'erosiona, els girs lingüístics es transformen i les expressions es renoven. És remar contra corrent voler petrificar una llengua, la qual cosa no vol dir que s'hagi de diluir o deixar engolir per altres de més potents. La filòsofa Barbara Cassin, directora del *Vocabulaire européen des philosophies : Dictionnaire des intraduisibles*, enarbora les diferències basant-se en la visió pluralista de Humboldt. Defineix els «intraduïbles» com «no pas allò que no traduïm, sinó allò que no deixem de (no) traduir».² Per a Cassin, la traducció és un «savoir-faire» amb les diferències, i aquest preservar les diferències, en comptes d'esborrar-les, no deixa d'enriquir la pròpia llengua.

Les traduccions han de mantenir un diàleg amb la contemporaneïtat: és essencial per entendre i alhora enriquir la literatura actual. La literatura que innova, la que es vol filla del seu temps, és aquella que sap en quin moment de la història de la literatura se situa. Per aquest motiu, els escriptors han de conèixer sobre les espatlles de quins «gegants» s'enfilen a l'hora de projectar els seus treballs. En aquest sentit, els traductors tenen el paper de mitjancers i donen a conèixer aquest llegat universal. És cert que, quan mirem enrere, la vista es perd en l'horitzó dels

1. DERRIDA, Jacques (1985). «Towers of Babel». A: GRAHAM, Joseph F. (ed.). *Difference in Translation*. Ithaca: Cornell University Press.
2. CASSIN, Barbara (2014). «Traduire les intraduisibles, un état des lieux». A: *Cliniques méditerranéennes*, 2014/2, 90 [en línia]. <<https://www.cairn.info/revue-cliniques-mediterraneennes-2014-2-page-25.htm>>.

temps i de vegades els «antics» semblen una càrrega insuportable que ofega la nova creació. En literatura sembla que ja està tot inventat: els estils, les formes... El crític nord-americà Harold Bloom ja va parlar de «l'angoixa de les influències», i va establir que l'autor creatiu és aquell que és capaç de superar aquesta paràlisi. Marcel Proust també incita a «matar» els pares literaris i buscar la pròpia veu. Assenyala, inspirant-se en la monadologia spinoziana, que cada escriptor projecta una mirada única al món i que oferir-la és un acte de generositat. Una altra cosa és el fet que les traduccions permeten als escriptors descobrir altres maneres de fer anar la llengua i així ampliar l'horitzó lingüístic.

Quina és la interacció amb les traduccions precedents, en català o en altres llengües? Puc parlar del cas d'A la recerca del temps perdut de Marcel Proust, novel·la de la qual he traduït els tres primers volums. Precisament, les traduccions precedents són l'esglai anterior sobre el qual cal construir la nova traducció. La primera traducció que es va publicar en català va ser el volum *Un amor de Swann* (Proa, 1931) de Jaume Bofill i Ferro. De manera independent, també es va publicar *El temps retrobat*, el darrer volum de la *Recerca*, en la col·lecció de la «MOLU» el 1986 en una traducció signada per Joan Casas. Finalment, el cicle complet no es va traduir fins al 1990, de la mà de Jaume Vidal Alcover i enllestit per Maria Aurèlia Capmany, publicat per Columna. A banda, Miquel Llor va traduir la dècada del 1920 el primer volum, *Pel cantó de Swann*, en una edició que va quedar inèdita i que es conserva a la Biblioteca de Catalunya. En el cas de la *Recerca* s'ha traduït i retraduït a diverses llengües. Tanmateix, hi ha una traducció canònica, la primera que es va fer a l'anglès, de C.K. Scott Moncrieff.

Sobre els recursos que cal mobilitzar per connectar l'obra amb el públic contemporani, cal destacar la tria del model de llengua. A l'hora de traduir Proust he prioritzat un català actual, defugint d'un model literari que podria allunyar encara més l'obra del lector del segle XXI. D'altra banda, defenso que un registre planer, gairebé col·loquial, és el més pertinent en el cas d'aquest títol. No em canso de recordar que els crítics van acusar Proust d'utilitzar la llengua de les minyones, tal com recull Sylvie Pierron a *Ce beau français un peu individuel Proust et la langue*.³ Podem recordar de passada que Proust s'oposava al moviment simbolista, que es caracteritzava precisament per la foscor expressiva i el capficament amb el *verba*. Pel que fa a la sintaxi, no he simplificat gens, però he treballat a consciència la musicalitat de la prosa i alguns fragments de *Combray* els he traduït directament com si fossin poesia: comptant les síl·labes frase per frase. Aquí em remeto a la reflexió que va fer Cortázar sobre la música en la traducció recollit al volum *Clases de literatura*.⁴ També he contrastat la traducció amb l'enregistrament àudio de la novel·la per polir els aspectes de ritme.

En segon lloc, es tracta d'una traducció històrica que descriu una societat —la Belle Époque— avui inexistent. Amb tot, només he recorregut a posar notes quan ha estat imprescindible, per no enfarfegar la lectura. En tercer lloc, cal acompanyar

3. PIERRON, Sylvie (2015). *Ce beau français un peu individuel Proust et la langue*. Saint-Denis: PUV.

4. CORTÁZAR, Julio (2016). *Clases de literatura, Berkley, 1980*. Barcelona: DeBolsillo.

nyar la traducció d'una tasca de divulgació de l'obra que les xarxes socials faciliten enormement. Sovint em trobo lectors que em consulten aspectes de la traducció per Messenger o Facebook. No deixa de ser una novel·la en set volums que espanta per la llargada. En aquest sentit, sovint explico que la *Recerca* no s'allunya gaire de les sèries televisives tan de moda perquè presenta un conjunt de personatges que es desenvolupen en el temps. Els temes? Els de sempre: l'amor, la gelosia, la creació artística, el temps, les relacions humanes, la natura, l'amistat, la felicitat, la hipocresia... Cal fer passar el missatge que, lluny del que pugui semblar, la *Recerca* interpel·la els lectors. El problema d'aquest clàssic és que es redueix a un clixé —la imatge de la magdalena—, i l'autor és vist com un bigotut melancòlic. Per tant, es tracta de desfer tòpics i prometre un viatge inoblidable.